

TÂHÂ-yı HEKKÂRÎ (ö. 1853)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

Hakkârî'nin Şemdinli (Şemdinan) ilçesinde doğdu. Hekkârî, Şemdinânî ve Nehrî nisbeleriyle anılır. Bölgede seyyid olarak bilinen bir aileye mensuptur. Tahsiline babası Molla Ahmed'in yanında başladı. Ardından Bağdat, Süleymaniye, Kerkük ve Erbil'de dinî ilimleri okuyup icâzet aldı. Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden olan amcası Seyyid Abdullah vasıtasıyla Bağdâdî'ye intisap ederek hilâfet aldıktan sonra irşad görevi için Berdesur'a gönderildi. Amcasının vefatından sonra ilim ve irşad faaliyetini Şemdinli'nin Nehri kasabasında kurduğu medresede devam ettirdi. Sıbgatullah Arvâsî, Seyyid Fehim gibi halifelerini Anadolu'nun değişik yerlerine irşad için gönderdi. Hâlid el-Bağdâdî ile iletişimini mektuplarla sürdürdü. İran yönetimi görevini kazanmak için kendisine hediyeler gönderdiyse de şeyhinin uyarısı üzerine onlara karşı mesafeli bir tavır aldı. Birçok kişiye hilâfet veren Tâhâ-yı Hekkârî'nin başlıca halifeleri şunlardır: Kardeşi Muhammed Sâlih, Sıbgatullah Arvâsî, Fehim Arvâsî, damadı Abdülahad, Pîr Muhammed Kürevî, Şeyh Tâhâ, Molla Resûl Sıbkî, Mevlânâ Hacı Hakkârî, Süleyman Baradustî, Molla Muhammed Münhânî, Ahmed Meczûb. Esad Erbilî (ö. 1931), Abdülhakim Arvâsî (ö. 1943), Ahmed Haznevî (ö. 1949), Alvarlı Muhammed Lutfi (ö. 1956) gibi meşhur Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinin silsileleri onun vasıtasıyla Hâlid el-Bağdâdî'ye ulaşır. Şemdinli'de açtığı tekke ve medresede kırk iki yıl irşad faaliyetini sürdüren Tâhâ-yı Hekkârî kısa süren bir hastalığın ardından yerine kardeşi Muhammed Sâlih'in geçmesini vasiyet ederek vefat etti ve Nehri'de defnedildi. Habib, Mahmud, Alâeddin ve Ubeydullah adlı dört oğlundan Habib genç yaşta ölmüştür. Ubeydullah



Tâhâ-yı
Hekkârî'nin
mezar taşı

amcası Sâlih Efendi'den seyrüsülûkünü tamamlamış, onun vefatından sonra irşad makamına oturmuş, ancak 1880'de İran Kürdistanı ve İran Azerbaycanı'nda isyan etmiş, isyan bastırılarak Tâif'e sürgün edilmiş, daha sonra gittiği Mekke'de vefat etmiştir. Talebelerinden Seyyid Sıbgatullah Arvâsî şeyhinin herhangi bir eserinin olmadığını söyler (Öleki Mevlânâ Hâlid Şirvânî, s. 83); bununla birlikte Kürtçe küçük bir risâle ona nisbet edilir (*Akide-i İman*, haz. Kemal Rauf Muhammed, Erbil 2004).

Tâhâ-yı Hekkârî'nin bazı âyet ve hadislerle işârî yorumlar getirdiği nakledilir. Bir mecliste ruhla ilgili sohbet ederken mecliste bulunan âlimlerden biri, "Şeyh efendi ruh hakkında konuşuyor, halbuki Allah, 'Resulüm! Sana ruhu soruyorlar. De ki: Ruh rabbimin işidir. Size onun hakkında pek az bilgi verilmiştir' (el-İsrâ 17/85) buyuruyor" demiş, bunun üzerine şeyh efendi, "Doğru, fakat âyet-i kerîmede hayvanî ruhtan söz edilmektedir, biz ise insanî ruhtan bahsediyoruz" cevabını vermiştir. "Misvakla kılınan iki rek'at namaz misvaksız kılınan yetmiş rek'at namazdan daha hayırlıdır" anlamındaki hadisi (*Müsned*, VI, 272; Hâkim, I, 146) işârî mâna vererek, "Senin huzurundaymış gibi kılınan iki rek'at namaz sensiz kılınan yetmiş rek'at namazdan daha hayırlıdır" anlamında yorumlamıştır. Hadiste yer alan "bi-sivakin" sözündeki "kâf" harfini üstünlü okuyup muhatap zamiri yapar ve "siva" kelimesini de istisna edatı olarak okurmuş.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 272; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 146; Hâlid el-Bağdâdî, *Buğyetü'l-vâcid fi mektûbâtî'l-Mevlânâ Hâlid* (der. Es'ad Sâhib), Dımaşk 1334, s. 265-266; Müfid Yüksel, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, Ankara 1993, s. 101; Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul 1998, s. 239; Nazife Öztürk, *İrşad Kulbu Seyyid Taha-i Hakkârî*, İstanbul 2003; Öleki Mevlânâ Hâlid Şirvânî, *Minah* (trc. Siraceddin Önlüer – Hüseyin Okur), İstanbul 2010; Zeki Tan, "Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Talebelerinden Seyyid Tâhâ el-Hakkârî'nin İlmi Kişiliği", *Uluslararası Mevlana Halid-i Bağdâdî Sempozyumu Bildirileri* (ed. Erdal Baykan – Mehmet Keskin), Ankara 2012, s. 223-248; Hamid Algar, "Hâlid el-Bağdâdî", *DİA*, XV, 284; Süleyman Uluğ, "Hâlidîyye", *a.e.*, XV, 297.



ZEKİ TAN

TÂHÎ, Abdurrahman (1831-1886)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

Siirt Şirvan'da doğdu. Tâhî (Tâgî), Nurşîni nisbeleri ve Seydâ lakabıyla tanınır. Babası Molla Mahmûd b. Molla Abdülgafûr, annesi Molla Muhammed Efendi'nin kızı

Meyâsin Hanım'dır. Büyük dedelerinin Hülâgû'nun Bağdat'ı istilâ etmesinin (1258) ardından bölgeye geldikleri rivayet edilir. Babasından ve Molla Abdüssamed, Molla Ziyâeddin Arvâsî, Molla Resul Sipikî, Molla Abdurrahman Melekendî gibi âlimlerden ders okuyup icâzet aldı ve Ispahart'taki medresede ders vermeye başladı. Bu yıllarda Rifâiyye tarikatına intisap etti, bir süre sonra Kâdirî şeyhi Abdülbârî Çarçâhî'ye mürid oldu. Seyrüsülûkünü tamamlayıp hilâfet aldı. Ancak Kâdirî hilâfetiyle yetinmeyip Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Sıbgatullah Arvâsî'ye de intisap etti. Şeyhinin emriyle bir süre Ispahart'ta kadılık yaptı. Daha sonra onun yanına dönüp dokuz yıl hizmetinde bulundu ve hilâfet alıp irşad görevine başladı. Bu dönemde hacca gitti, hac dönüşü yine şeyhinin emriyle Bitlis Nurşin'e (Güroymak) yerleşti. Şeyhi vefat edince onun yerine geçti. Hâlidîyye tarikatı Abdurrahman Tâhî sayesinde bölgede hızla yayılmaya başladı. Dergâhı kısa zamanda önemli bir ilim ve tasavvuf merkezi haline geldi. Hayatı boyunca ilim ve irşadla meşgul olan Tâhî bölge halkının dinî, ahlâkî, kültürel ve askerî bakımdan korunmasına yardımcı oldu. Osmanlı-Rus savaşında halkı cihada teşvik etti. Hizmetlerinden dolayı Osmanlı Devleti tarafından üçüncü dereceden Mecidî nişanı ile ödüllendirildi. Tâhî, Nurşin'de vefat etti.

Tâhî'ye mensup çok sayıda âlim ve mu-tasavvıf köy köy dolaşıp ilme hizmet etmiş. İslâm kardeşliğine, birlik ve beraberliğe büyük katkıda bulunmuştur. Tâhî'nin meşhur halifeleri şunlardır: Muhammed Sâmi Erzincânî, İbrâhim Çokreşi, Halil Çokreşi, Mustafa Bitlisî, Süleyman Bitlisî, Yusuf Bitlisî, Abdülhâdî Çarçâhî, İbrâhim Bulanikî, Seyyid Tâhir Aberî, Ahmed Taşkesenî, Abdullah Hizânî, Abdullah Nurşîni, Reşid Nurşîni, Şeyh Seyyid Siirdî, Şeyh Abdülkahrâr Zokaydî Siirdî, Şeyh Abdülhakim Siirdî, Şeyh Abdülkadir Melekendî, Şeyh Yusuf Hınısı, Şeyh Fethullah Verkânisi. Tâhî, "Hazret" lakabıyla tanınan oğlu Molla Muhammed Ziyâeddin (ö. 1923) yetiştirinceye kadar halife olarak yerine damadı Şeyh Fethullah Verkânisi'yi bırakmıştır (Necmeddin b. Muhammed Nakşibendî, s. 400-401).

Küçük yaşta ağabeyiyle birlikte Abdurrahman Tâhî'nin Nurs yakınlarındaki Tâh köyünde ve Nurşin'deki medreselerinde ders okuyan Said Nursî, Tâhî'den övgüyle bahsetmiştir (*Emirdağ Lâhikası*, s. 49). Tâhî'den sonra medrese ve irşad hizmetleri oğlu Muhammed Ziyâeddin vasıtasıyla

devam ettirilmiş, Muhammed Ziyâeddin talebeleriyle beraber Ruslar'a ve Ermeniler'e karşı cihad etmiş, Sultan Reşad tarafından madalya ile ödüllendirilmiştir. Mustafa Kemal 1919'da bir mektup yazarak bu aileden yardım istemiş, Millî Mücadele yıllarında gösterdikleri fedakârlık sebebiyle kendilerini övgüyle söz etmiştir (*Nutuk*, III, 942).

Eserleri. 1. Mektûbât. Tâhî'nin derviş ve halifelerine yazdığı mektuplardan oluşan eser halifesi Şeyh Abdülkahrâr Siirdî tarafından derlenmiştir (*Şeyh Abdurrahman Tâhî'nin Mektupları*, trc. Ahmed Salihioğlu – Enbiya Yıldırım, İstanbul 1995; *Mektûbât-ı Seydâ-i Tâhî*, trc. Ahmet Şahin, İstanbul 2013). **2. İşârât.** Şeyhin sohbetlerini ve Hâlidîyye tarikatına dair bazı bilgileri içermektedir. Bu eseri de halifesi Molla İbrâhim Çökreşî bir araya getirmiştir (*Nakşibendî Şeyhlerinin Mukaddes Sözlere*, İstanbul 1983; *İşaretler*, İstanbul 1995; *İşaretler*, trc. Selahaddin Kınacı, İstanbul 2013).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Tâhî, *Mektûbât*, Nurşin, ts., s. 11, 12, 58-60; a.mlf., *İşaretler* (der. Ahmed Hilmi Kuğî), İstanbul 1995, s. 18; Sıbgatullah Arvâsî, *Minah* (der. Mevlânâ Halid-i Şirvânî Öleki, trc. Siraceddin Önlüer – Hüseyin Okur), İstanbul 2013, s. 20; İbrâhim Harrânî, *Tuhtetü'l-ihvânî'l-medresiyeye fi terâcimi ba'zî muşannifi'l-kütübi'd-dirâsiyye*, [baskı yeri yok] 1427, s. 5 vd.; Necmeddin b. Muhammed Nakşibendî, *Altın Silsile: Hülâsâtü'l-mevâhib* (trc. İbrahim Tozlu), İstanbul 2013, s. 400-401; Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk: Vesikalar* (Ankara 1927), İstanbul 1969, III, 942-943; Said Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, İstanbul 1996, s. 41; a.mlf., *Emirdağ Lâhikası*, İstanbul 1997, s. 49; Ali Yurtgezen, *Hâcegân Sultanları*, İstanbul 2013, s. 186, 187, 188.



ADNAN MEMDUHOĞLU

TAHMÂN b. AMR

(طهمان بن عمرو)

Tahmân b. Amr b. Seleme
b. Seken el-Kilâbî
(ö. 86/705'ten sonra)

Emevî dönemi
yağmacı şairlerinden.

Benî Kilâb kabilesinden sahâbî Amr b. Seleme'nin oğludur. Amr, Medine'de yaşadı ve bu şehir hakkında şiirler yazdı (Ebû Abdullah İbnü'l-Cerrâh, s. 24; İbn Hacer el-Askalânî, IV, 303). Tahmân'ın I. (VII.) yüzyılın ikinci yarısında özellikle Abdülmelik b. Mervân ve oğlu Velîd b. Abdülmelik'le birlikte yaşadığına dair haberler ve anekdotları, onlar için yazdığı övgüleri bulunmaktadır. Kendisiyle ilgili anekdotla-

rın çoğu şiirlerinden kasidelerine, Ebû Saîd es-Sükkerî'nin mukaddime olarak yazdığı girişlerden ve bazı şiirlerine düştüğü notlardan elde edilmektedir. İbn Hacer Tahmân'ın Abdülmelik b. Mervân zamanında vefat ettiğini kaydeder (*el-İşâbe*, IV, 303). Bu durumda Tahmân'ın Velîd hakkındaki kasideleri ve onunla ilgili haberleri (Abdülmuîn el-Mellûhî, II, 465; M. Nebîl Turayfî, I, 350) ya tashif ile veya babasıyla Velîd'in adlarının karıştırılması sonucunda ortaya çıkmıştır, ya da Velîd'le ilişkisi onun veliahtlığı döneminde gerçekleşmiştir. Zirikî, Tahmân'ın 80 (699) yılında vefat ettiğini kaydeder (*A'lâm*, III, 233). Abdülmelik'in hilâfeti 86 (705) yılına kadar devam ettiğine ve oğlu Velîd de bu tarihte halife olduğuna göre Tahmân bu tarihten sonra ölmüş olmalıdır.

Tahmân, çıktığı seferlerden birinde Benî Hanîfe'nin kollarından Harûriyye'nin reisi Necde b. Âmir el-Hanefî tarafından yakalanıp esir alınır; çöl geçitlerini, sulak ve otlak yerleri iyi bildiğinden kılavuz olarak kullanılır. Bir gece kaçmaya çalışın Tahmân reis en iyi develerinden birine binip uzaklaşır. Necde el-Harûrî, Benî Ca'fer b. Kilâb'dan Abdullah b. Sürâka ile Yemâme'den Âsım adında birini onun arkasından gönderir, bunlar Tahmân'ı yakalayıp getirirler. Necde b. Âmir devesini çaldığı için hırsızlığının cezası olarak sağ elini keser (M. Nebîl Turayfî, I, 353). Daha sonra Abdülmelik hilâfete gelince (Abdülmuîn el-Mellûhî, II, 453) Tahmân halifenin huzuruna çıkar, elinin kesilmesi yüzünden şikâyetle bulunur ve fidye ödenmesini talep eder; kendisinin sâdik bir tebaa olarak hareket ettiğini belirten ve âdi mücrimlere uygulanan böyle bir ceza hak etmediğini dile getiren en meşhur kasidesini (Nûniyye) okur (*Divân*, s. 83; Yâkût, III, 446; Abdülmuîn el-Mellûhî, II, 466-467; M. Nebîl Turayfî, I, 353-355). Tahmân bu şiirinde, soyunun Benî Kilâb'dan asil bir kadın varisiyle Mervân'oğlu ile (Abdülmelik) birleştiğini, onunla akraba olduğunu, Yemâme'deki Harûriyye kabilesinin Mervân'a lânet okuduğunu ifade ederek halifenin akrabalık duygularını tahrik etmeye çalışır. Neticede Yemâme'deki Benî Hanîfe'den 100 kişinin sağ elinin kesilmesine ferman çıkarttıysa da oraya varmaya ömür yetmez ve yolda ölür. Bu anekdot râvî Ebû Muhalle'm'den (Muhammed b. Hişâm eş-Şeybânî el-Ehvâzî) nakledilmiştir (M. Nebîl Turayfî, I, 353-355). Bir başka rivayete göre ise eli kesilmemiş, söz konusu şiiri böyle bir cezaya hak ettiği zaman elini kurtarmak amacıyla söylemiştir. Tah-

mân, bir gün meyhâne sarhoş olunca meyhâne sahibinin meşrû olmayan ticaretinden elde ettiğini söylediği parayı sakladığı kutuyu kırarak içindekileri alınca böyle bir cezayı hak eder. Ancak bu rivayete göre daha sonra Abdülmelik'in değil oğlu Velîd'in huzuruna çıkarılır ve onun kendisini bağışlaması için söz konusu şiiri okur (Abdülmuîn el-Mellûhî, II, 452; M. Nebîl Turayfî, I, 357). Tahmân'ın Halife Velîd dönemine kadar yaşadığını ifade eden bu anekdot, Velîd'i ve Emevîler'i öven diğer bir şiiriyle de teyit edilmektedir. Ancak diğer rivayetlerde elini kaybettiğine işaret edildiğinden bu rivayet zayıf kalmakta ve elinin kesildiği anlaşılmaktadır. Fakat rivayetlerin ikisi de çelişkili görünmektedir. Velîd'in el kesme cezası verilen bir kimseyi sırf kendisine şiir okuduğu için affetmesi, Abdülmelik'in de Benî Hanîfe'den 100 kişinin elinin kesilmesini emretmesi izahı kabul hususlar değildir.

Elini kaybetmiş olması hususunda çok hassas davranan Tahmân onu daima sarılmış olarak muhafaza ederdi. Bir gün içlerinde Tahmân'ın da bulunduğu Benî Ebû Bekir b. Kilâb'dan bir grup su başında iken Benî Ebû Rebîa b. Abd b. Ebû Bekir b. Kilâb'dan bir kişi (Hânî b. Yezîd b. Şibl) Tahmân'ın hırsızlık yüzünden kesilmiş elini insanların görmesi için sargısını çıkarır. Tahmân bunun intikamını alacağına dair yemin eder ve fırsat kollar, uygun zaman bulunca da kılıç darbesiyle onun elini keser. Adamın öldüğünü zannederek önce Yemen'deki Benî Hâris b. Kâ'b'ın yanına kaçır, ardından Yemen kabilelerinin en asillerinden olan Benî Abdülmedân'a sığınarak onların içinde yaşar, çeşitli kimselere de uğradığı hakaretin intikamını almış olmanın sevincini ifade eden misralar gönderir. Nazmettiği "Lâmiyye"de kılıçla düşmanın parmaklarını ve sırtında kaburgaların uçları görülecek şekilde kaba etini kestiğini, vücudunun yarısını çökerttiğini ifade eder (Abdülmuîn el-Mellûhî, II, 453-454; M. Nebîl Turayfî, I, 362-364). Ebû Muhalle'm eş-Şeybânî'nin Ebû Mazhar'dan naklettiği diğer bir rivayete göre ise Benî Kilâb'ın kolu olan Benî Ebû Rebîa'dan Hânî b. Yezîd b. Şibl'in Tahmân'ın kız kardeşi Seyyâre'ye hakaret etmesi üzerine kendisini tehdit eden Seyyâre'ye, "O eli kesilmiş kardeşinle mi beni tehdit ediyorsun?" der. Bunu duyan Tahmân adamı kılıçla yaralar ve elini keser (Abdülmuîn el-Mellûhî, II, 469-470; M. Nebîl Turayfî, I, 362-364).

Tahmân'a nisbet edilen bir diğer kavga da onun bir kadın yüzünden Benî Ganî